

A

„Szürkék, rackák, mangalicák. Nemzetközi konferencia Matolcsi János tiszteletére”

című pályázati cél

SZAKMAI BESZÁMOLÓJA

(pályázati azonosító: 3508/01059)

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum sikerrel vett részt a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma pályázatán és támogatást nyert a Matolcsi János, földművelésügyi miniszter, majd a múzeum igazgatója, később haláláig muzeológusa születésének 90., halálának 30. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi konferencia megtartására. A konferenciára 2013. november 25–26-án a múzeum konferencia termében került sor.

„Tisztelettel kell adóznunk mindazoknak, akik a konferencia témáját adó őshonos állatfajták megtartásáért sokat tettek és akiknek köszönhetően még van miről beszélni” – mondta *Bognár Lajos*, a VM élelmiszerlánc felügyeleti és agrárigazgatási helyettes államtitkára a konferencián elhangzott köszöntőjében. A rendezvényen a magyar őshonos állatok múltjáról, jelenéről és jövőjéről szóló előadásokat hallgathattak meg a jelenlévők, többek között az agrártudományok, az archeozoológia és a régészet oktatóitól és kutatóitól.

Bognár Lajos az esemény iránti érdeklődést megerősítve elmondta azt is, hogy a jelenlévő hazai és külföldi tudósok munkájának különös értékét az adja, hogy az általuk vizsgált speciális szakmai kérdésekkel, munkájuk eredményeivel alapjaiban lehetnek hatással nemzetgazdasági ágazatok, sőt egyedi kincsek jövőjére. A házigazda múzeum főigazgatója, *Fehér György* előadásában kiemelte, hogy a konferenciának otthont adó intézmény 117 éve létezik és kezdettől fogva feladata a magyar agrármúlt és a napi agrárismeretek ápolása és átadása.

A szakmai előadássorozatot *Bodó Imre* professzor úr kezdte, aki a magyar szürke marha rokon fajtáiról, a podóliai fajtakörről beszélt. Kiemelte, hogy a genetikai rokonság nem tisztázott, a színben vagy a szarvalakulásban való hasonlóság miatt a további kutatások, a rokon fajták ismerete a tudásunk bővítése mellett a megkülönböztetés, valamint az esetleges keresztezés és keveredés kiszűrése miatt is fontos. Érdekességként elmondta, hogy az ukrán szürke száz évvel ezelőtti források alapján éppen olyan hosszú szarvú volt, mint a mai magyar szürke, ma viszont rövid szarvú fajta. *Maróti-Agóts Ákos*, a SZIE Állatorvos-tudományi Karának tanára a magyar szürke fajta történetének és a fajta kialakulásának jobb megismerésére végzett genetikai kutatás eddigi eredményeit ismertette, amely szerint a tehéncsaládok mitokondriális DNS-e kisebb részben közeli eredetre utal, túlnyomórészt azonban megegyezik az Európában általánosan megtalálható haplotípusokkal. A hím ivari kromoszómákkal végzett vizsgálatainak is részei a fajtátörténeti kutatásoknak, amelyek eredményeképpen az látszik körvonalazódni, hogy őshonos fajtánk nem „őseredetű” tekintve unikális, sokkal inkább a tenyésztés újkori eredetét tekintve, amikor a magyarok kezén alakult a fajta mai képére. *Rita Mhig Fhionnghaile*, az írországi Sligo Technológiai Intézetének PhD hallgatója a magyar szürke és a charolais marha fajták közötti eltérések feltárására a végtagcsontok alakja és méretei tekintetében végzett kutatásai eredményeit osztotta meg a hallgatósággal. *Kőrösi Andrea*, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum archeozoológusa a múzeum csontgyűjteményében található szürke marha koponyacsontok méretének nagysága és az életkor kapcsolatát vizsgálta. Kutatásai eddigi eredménye többek között az az érdekes jelenség, hogy az agykoponya basalis hossza alapján két különböző csoport, két különböző koponyatípus figyelhető meg. *Gencsi Zoltán* színes képekkel gazdagon illusztrált előadásában a magyar szürke marha kereskedelmi jelentősége mellett a jószág hasznosításának szerteágazó formáira, a legeltető

állattartásra épülő mesterségek sokszínűségére irányította rá a figyelmet. *Szóllósy Gábor*, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főtanácsosa a múzeum Képzőművészeti Gyűjteményében található alkotások segítségével a parlagi állatfajták és ökotípusok képzőművészeti megjelenítésén keresztül szemléltette az ilyen állatok fenotípusos (külső) sajátosságait.

Kovács András, a Debreceni Egyetem Állattenyésztési Tudományok Doktori Iskolájának vezetője a házikutya domesztikációjában szerepet játszó alfajok kapcsán a közelmúltban felismert afrikai szürke farkas összehasonlító vizsgálatában rejlő új következtetésekre hívta fel a figyelmet. Előadásában kiemelte, hogy noha a farkas domesztikációjával kapcsolatban sok a tisztázatlan kérdés, a juh háziásításának tudományos eredményei segíthetnek a nyájörző kutyák eredete kérdésében is. A kuvasz és a komondor fajtákról szólva elmondta, hogy hasonló kutyák ismertek másutt is (pl. az olasz maremme, az orosz fekete terrier). Mindkettő esetében elnevezésük kun eredete is felmerült, így a kuvasz a 'hajtó' jelentésű kun szóból, a komondor pedig a 'kumandur', azaz 'kunokhoz tartozó' jelentés értelmében. A nyájörző kutyák fehér színének gyakorlati jelentőségére is rávilágított: a szürkületben vagy éjjel támadó farkastól ezáltal tudja megkülönböztetni a pásztor a kutyát. *Gáspárdy András*, a Szent István Egyetem professzora arról beszélt, hogy a kihalt örökségünk védelme érdekében végzett fajtafenntartás két alapvető módja, azaz az élő állatok megőrzése (*in vivo*) és az állatok bizonyos részeinek mélyfagyasztott állapotban való tárolása (*in vitro*) mellett egy harmadik mód is lehetséges, az *in libro*, azaz a „könyvben való” megőrzés. A ténylegesen már kipusztult, csak képekről, leírásokból ismert fajták (pl. Eszterházy-szelindek, bakonyi sertés), illetve a már kiveszett tulajdonságok (pl. a racka esetében a fekete-fehér színű, a szarvatlan, a négyszarvú, a szinte vízszintesen álló szarvú, illetve az „elvadult” racka populáció) köztudatban való megőrzésére a fajták korai történetének pontosabb feltárásában is szükség van. Egyes fajták fennmaradását az újrahonosítási folyamat (pl. kárpáti borzderes) segítheti. Említést tett továbbá a megengedhető változás dilemmájáról (idő, nemzedék, szelekció módja stb.). *Egerszegi István*, az Állattenyésztési és Takarmányozási Kutatóintézet tudományos főmunkatársa a mangalica, e fiatal faj közel kétszáz éves történetéről és a fajtaival kapcsolatos 20–21. századi kutatásokról adott kitűnő és alapos áttekintést. Előadásában arról is beszélt, hogy e fajta változatos elnevezései párhuzamosan éltek (pl. rác vagy török sertés, mangolitz, Gicza-sertés, szerb sertés, mangali, mongolicza, mangulica). Az első nap vitái különösképpen két nagy témát érintettek. A modern korban használt faj-, illetve fajta fogalom új keletű, a régi korokra nem lehet visszavetíteni, mivel az állatokról beszélve nem 'fajtákban' gondolkodtak, illetve tudatos tenyésztés is csak csekély mértékben folyt régebben, valamint az egyes fajtákkal kapcsolatos változás léptéke sem ismert. A szürke marha podóliai eredete kapcsán számos érdekes hozzászólás született, amely az elnevezés eredetével és jelentésével kapcsolatos további kutatásokban segíthet.

Ezt követően a konferencia résztvevői megtekintették a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Matolcsi János által létrehozott egyedülálló, nemzetközi hírű és szintű zoológiai gyűjteményét. Kőrösi Andrea muzeológus, az Állatcsontgyűjtemény kezelője ismertette a gyűjteményt. A gyűjtemény tartalma alapján két részre lehet osztani: egy recens és egy régészeti állatcsontgyűjteményre. A csonttár tárgyainak gyűjtését Herman Ottó kezdte el még az I. világháború előtt. A Soroksári úti közvágóhídról gyűjtött szarvakat. Majd 1945-ig szünetelt a gyűjtőmunka. 1946 és 1959 között különböző háziállatok csontjai kerültek a gyűjteménybe. Legnagyobb részét a szarvasmarha tette ki, de jelentős a sertés-, juh- és kecskecsontok mennyisége is. Kőrösi Andrea kiemelte, hogy 1957-től kezdődtek meg igazán a múzeumban az archeozoológiai kutatások, amikor Matolcsi János lett az igazgató. Az 1960-as években alakították ki a mai csonttárat. Matolcsi 1961-től gyűjtötte a Budapesti Marhavágóhídról a recens csontanyagot, és létrehozta ezt az egyedülálló szürkemarha-koponya- és csontvázgyűjteményt. Sokan Matolcsi-féle gyűjteményként is ismerik. Az anyag nagy részét szürkemarha-koponyák teszik ki, de több egyeddel van képviselve szinte minden háziállatfajtánk, például rackajuh, merinói juh, sertés, kutya stb. A vadállatfajok is megtalálhatók a gyűjteményben, de csak néhány egyeddel. Matolcsi nem csak a zoológiai, hanem a régészeti állatcsont-gyűjtemény is gazdagította. Az általa feldolgozott régészeti lelőhelyek állatcsontanyaga

szintén a múzeum gyűjteményébe került. 1972-től Takács István a csonttár gyűjteményét régészeti és recens halcsontokkal bővítette. Ez a széles faj és fajtalista egy nagyon szép és széles skálájú összehasonlító gyűjteményt eredményez, melyre büszke lehet a múzeum. A konferencia résztvevői számos szakmai kérdést tettek fel és újabb kiindulási és kapcsolódási pontokat találtak a gyűjteménylátogatás során.

A második napon *Szotyori-Nagy Ágnes*, a múzeum tudományos titkára a Matolcsi János főigazgatósága idején a múzeumban történt változásokat helyezte tudománytörténeti és agrártörténeti összefüggésbe. Ezt követően *Bartosiewicz László*, az ELTE tanára, a Nemzetközi Archeozoológiai Tanács jelenlegi elnöke Matolcsi János kapcsán a régészeti állattan hazai és nemzetközi fejlődéséről beszélt. *Günther Karl Kunst*, a bécsi egyetem professzora egy Kr. u. 2–3. századi, alsó-ausztriai lelőhely házimarha és házityúk bordatöredék-leleteiből megállapította, hogy a mintegy tízezer darabos csontlelethez tartozó állatokat egy-két lakomán, frissen fogyasztották el, a húst bárdal darabolták fel. *Theodore G. Antikas*, a thesszaloniki egyetem professzora az ókori görög írók munkáiban fellelhető emberevő lovakra utaló mitológiai és őstörténeti adatokat helyezte új megvilágításba, valamint a halevő lovakra vonatkozó legújabb kutatási eredményeket ismertette. Majd az ősi görög lófajták génjeit hordozó lovakkal kapcsolatos közös görög–amerikai kutatási projektről beszélt. *Gál Erika*, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársa az ásatásokon csekély számban előforduló madárleletekről szólva elmondta, hogy mivel a madarak csontjai kisebbek, törékenyebbek, ezért kevesebb a lelet. Pedig a madarak ökológiai jellegzetességei és évszakos jelenlétére vonatkozó információk mellett a madárleletek a madarak kulturális szerepére is következtetni engednek. *Kovács Zsófia*, a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központjának munkatársa az Indiából származó házi patkány magyarországi elterjedésével kapcsolatban egy ezeréves időugrást figyelt meg kutatásaiban. Az ember által kialakított élőhelyeket kedvelő kisméretű Magyarországon a római korban jelent meg, majd a 4. század végén eltűnt és csak a 14–15. században jelent meg újra. *Daróczy-Szabó Márta*, az ELTE PhD hallgatója a kemény állati eredetű nyersanyagból (csont, agancs, fogak, tojásbély, csigahéj) készült eszközök néprajzi továbbéléséről beszélt. Az évszázadokon keresztül szinte változatlan kialakításban meglévő tárgyak Árpád-korabeli leleteit a Néprajzi Múzeumban őrzött, zömében Herman Ottó által gyűjtött 19. századi használati eszközpárjukkal egybevetve megállapította, hogy az ásatásokról származó, jóval korábbi leletanyagban is számos, szinte ugyanolyan megjelenésű és funkciójú tárgy került elő. *Vörös István*, a Magyar Nemzeti Múzeum archeozoológusa 62 magyarországi lelőhelyről származó, 361 egyedhez tartozó szamarleletekről beszélve elmondta, hogy a szamar az Árpád-korban mindenütt előfordult, királyi, egyházi, szegény és gazdag településen egyaránt. Jelenlétére közvetett bizonyítékok az ősvér leletek, hiszen ahol ősvér volt, ott szamarának is lennie kellett. A marmagasságot megvizsgálva megállapította, hogy mintegy húsz centiméterrel nagyobb a mai szamarak marmagassága, ami arra utal, hogy tudatos tenyésztés folyt. *Alice Choyke*, a CEU professzora a bolerázi kultúra lelőhelyein talált háztartási csonteszközök közül a különleges agancs szigonyt és juh állkapocsfélt emelte ki. *Csippán Péter*, az ELTE Régészettudományi Intézetének tudományos munkatársa a késő rézkori állattemetkezések interpretációs lehetőségeit ismertette a bádeni kultúrához (Kr. e. 3500–2800) kapcsolódó ásatások során megtalált összefüggő csontcsoportok kapcsán, rámutatva a vallástörténeti, statisztikai és szemiotikai vizsgálat lehetséges eredményeire. *Csóri Zsuzsa*, a Debreceni Egyetem PhD hallgatója egy nyírségi avar temető sírjaiban talált állatcsontokat vizsgálta. A 170 sírből 44-ben volt kiskérődző-, sertés-, illetve szarvasmarha lelet, amelyek egyrészt állat- vagy ételáldozat szerepet tölthettek be, illetve amulettként használhatták tulajdonosaik. *Bárány Annamária*, a Magyar Nemzeti Múzeum archeozoológusa négy Árpád-kori lelőhely kutyacsontjait vizsgálta. 39 egyed csontjai (köztük 9 teljes csontváz és 14 koponya) alapján megállapította, hogy a legtöbb egyed a közepes méretből került ki. A szakmai előadásokat a második napon is vita egészítette ki, melybe a hallgatóság is bekapcsolódott. A különböző országokból érkező, különböző tudományágakat

képviselő résztvevők észrevételeikkel, új szempontokkal gazdagították egymás kutatásait.

A konferencia második napja végén a résztvevők látogatást tettek a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum gyűjteményeiben. Elsőként a Kar Csont- és szövettani Gyűjteményében jártak, majd ezt követően a Kar könyvtárának régi könyv gyűjteményében zoológiai, botanikai könyvritkaságokat vehettek a kezükbe, végül a Kar Állatorvos-történeti Gyűjteményében őrzött kiállítást tekintették meg. A konferencia lezárására az Állatorvosi Egyetemen került sor.

A konferencia idején a poszterszekcióban egy temető állatcsontjaiból az állattartásra, állattenyésztésre és -hasznosításra vonatkozóan levonható következtetések kerültek bemutatásra. A plakátkiállításon a szürke marha fajtaival kapcsolatos képeket, a kamarakiállításon a múzeumban őrzött Matolcsi Jánoshoz, illetve az őshonos magyar állatokhoz fűződő képeket, tárgyakat lehetett megtekintetni.

A konferencia szakmai vonatkozásai közül elsőként meg kell említeni, hogy a téma interdiszciplináris jellege nagyon jól megmutatkozott a diszkussziók során. Ugyanaz a téma és kutatási eredmények több tudományág számára is jelenthetnek fontos információt, adatot. A konferencia előadóinak nevét, rövid szakmai életútját és elérhetőségét, valamint előadásaik angol és magyar nyelvű rezüméjét tartalmazó összeállítás kézbeadásával a további kapcsolattartás és az előadásokban elhangzottakhoz fűzött saját észrevételek, felvetések rögzítésének lehetőségét kínáltuk az előadók számára.

A tapasztalatok közül kiemelendő, hogy a téma sajátosságához képest is sokan voltak kíváncsiak a eseményre. A Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kar bevonása jó kezdeményezésnek bizonyult. Amennyiben a jövőben sikerül hasonló eseményeket szervezni, hasonló intézmények (beleértve az állattartás helyszíneit is) bevonásával, még aktívabb együttműködést szeretnénk kialakítani, esetleg folyamatosan, több helyszínen, párhuzamos szekciók lebonyolításával. Tudatos tervezés eredménye volt és örömeinkre szolgált, hogy meg is valósult az a szándék, amelynek következtében több generáció képviseltette magát az előadók között: az idősebb, nemzetközileg is elismert, nagy szakmai múlttal rendelkező hazai és külföldi tudóstekintélyek mellett fiatal kutatók egyaránt lehetőséget kaptak arra, hogy előadásukban ismertessék kutatásaikat. Az előadók kiválasztása során fontosnak tartottuk, hogy e sajátos szakterület és témakör hazai és külföldi szakembereit nyerjük meg előadónak, és a hazai kutatási témák mellett a résztvevők nyerjenek betekintést mind a magyarországi, mind a nemzetközi kutatások irányába, módszertanába, kérdésfelvetéseibe is. Mivel a megkeresésünkre igent mondtak a téma ismert és elismert külföldi szakemberei, ez a célkitűzés megvalósult. Általánosságban elmondható, hogy a szervezés során megkeresett partnerek szívesen vállaltak részt, reméljük, a most kialakított kapcsolatok a jövőben gyümölcsöző együttműködéssé formálódnak.

A megvalósítás eredményesnek tekinthető, a Matolcsi János tiszteletére rendezett konferencia sikeresen megvalósult. A pályázati szakaszban az előadók számbavételekor számoltunk az esetleges visszamondásokkal, de ez lényegileg nem következett be, sőt a két naposra tervezett konferencia időbeli korlátai miatt további jelentkezőket kellett elutasítani, ami azt jelzi, hogy a konferencia témaválasztása jó volt és van valós szakmai igény e témára (ezt a résztvevők, úgy az előadók, mint a hallgatóság jelezte). Az a célunk, hogy a különböző területek képviselői számára, akik egyazon témát különböző tudományágak szemszögéből, különböző módszerekkel vizsgálnak, szakmai fórumot teremtsünk, ahol egymás kutatásait megismerhetik, gazdagíthatják, megvalósult. Reméljük, hogy a kapcsolódási pontok felismerését követően a jövőben akár közös projektekbe is kezdenek a különböző, ám a téma miatt mégis egymáshoz kapcsolódó, kapcsolódni tudó tudományos

szakemberek. Sőt, mivel a konferencia résztvevői között a tenyésztők, az őshonos állatokkal foglalkozó szereplők is jelen voltak, még szélesebb körű együttműködés lehetősége is fennáll. A múzeum kezdeményező, közvetítő szerepvállaló, a szereplők közötti csatorna, a kutatók és a kutatások iránt érdeklődők számára találkozási hely kíván lenni a jövőben is hasonló rendezvények megszervezésével.

A két napos rendezvény sikeres volt, a jelenlévők (mind a résztvevők, mind az előadók) közül többen kifejezték, hogy szívesen vennének részt a jövőben is hasonló témákban szakmai összejövetelen a múzeumban.

A konferencián elhangzott előadásokat az ott vetített prezentációkkal együtt hamarosan feltöltjük a múzeumnak a Matolcsi-konferencia hatására kialakított hivatalos oldalára a videotorium.hu oldalon. Az elhangzott előadásokat konferenciakötetben szeretnénk megjelentetni.

A konferencia rendezését támogatta és segítette a Vidékfejlesztési Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap, a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kara, a Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete és a Magyar Mezőgazdaság című agrárgazdasági hetilap.

Szotyori-Nagy Ágnes
tudományos titkár

Matolcsi János (1923–1983)

Koponyák a múzeum Állatsontgyűjteményében

Érkeznek az első előadók

A Szürke Marhát Tenyésztők Egyesülete plakátkiállításának részlete

A plakátkiállítás részlete

A kamarakiállítás részlete

A konferencia résztvevői

A konferencia résztvevői

Látogatás Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kar gyűjteményeiben

Pillanatképek a konferencia előadásaiból:

Maróti-Agóts Ákos

Alice M. Choyke

Bodó Imre

Rita Mhig Fhionnghaile

Vörös István

Szöllősy Gábor

Theodore G. Antikas

Csóri Zsuzsa

A szakmai beszámoló elérhetősége:

http://www.mezogazdasagimuzeum.hu/upload/article_files/675/szurkekrackakmangalicak_szakmaibeszamolo.pdf